

do■co■mo_србија

међународна радна група за
документацију и заштиту
грађевина, места и целина
модерног покрета

Минимални документациони досије 2003

Саставила: национална радна група Србије

0.1 ФОТОГРАФИЈА ОБЈЕКТА

- 0.1. **Наслов фотографије**
Генералштаб, објект Б
- 0.2. **Извор**
Архитектура урбанизам 43, стр. 27
- 0.3. **Датум**
1967. година

1.	ИДЕНТИТЕТ ОБЈЕКТА	
1.1.	Данашњи назив објекта Комплекс Генералштаба Војске Србије и Министарства за одбрану у Београду	3
1.2.	Варијантни или претходни/оригинални назив Зграде Генералштаба Војске Југославије / Србије и Црне Горе и Министарства одбране Државног секретаријата за послове народне одбране (ДСЗПНО) или скраћено Државни секретаријат за народну одбрану (ДСНО)	4
1.3.	Назив улице и број Кнеза Милоша 33-41	5
1.4.	Град Београд	6
1.5.	Општина Савски венац	7
1.6.	Поштански број 11000	8
1.7.	Држава Република Србија (изграђено у ФНРЈ/СФРЈ)	9
1.8.	Позиција у оквиру глобалног позиционог система Објект А: 44°48'20.4"N 20°27'40.0"E Објект Б: 44°48'18.3"N 20°27'37.5"E	10
1.9.	Класификација/типологија DEF – војни објект: административни војни објект	11
1.10.	Статус и датуми заштите Стављен под претходну заштиту 1997. године; проглашен за споменик културе 22. децембра 2005. (Службени гласник РС бр. 115/05 од 27.12.2005.).	12
2.	ИСТОРИЈАТ ОБЈЕКТА	
2.1.	Оригинални нацрт/намена Државни секретаријат за народну одбрану (ДСНО)	13
2.2.	Датуми: наруџбина/завршетак Конкурс 1953, реализација 1956-1965.	14
2.3.	Пројектанти архитектуре и други пројектанти Никола Добровић, архитектура. Пројектни биро „Аркон“, А(лександар) Ђорђевић (вероватно као одговорни пројектант); Макс Трост, конструктор; П(авле) Жутобрадић (пројектна група инвеститора објекта ДСНО); остали: М(иодраг) Петровић, Газикаловић, Б(ранислав) Вучковић (извор: Матејић, стр. 179).	15
2.4.	Остале особе или догађаји везани за објект Постоје поуздани подаци да је 1948. године расписан један конкурс за	16

Генералштаб, који претходи ономе из 1953. године, на коме је учествовао Никола Добровић. На том првом конкурсy победио је реномирани Бранислав Маринковић, а мањи делови његовог пројекта постоје сачувани до данас у архиви Зорана Маневића. Такав податак, пре свега, осветљава чињеницу да је војска заиста желела своју нову велику административну зграду, што ће касније битно одредити и судбину пројекта архитекте Николе Добровића и њега самог унутар догађаја.

Конкурс је расписан 1953. године и поред Добровића учествују и: Јосип Плечник (учествовао ван конкуренције), Аљоша Жанко, Ратомир Богојевић и Рикард Марасовић.

Никола Добровић је 1962. године (у време када је зграда Б још увек била у изградњи, а главни пројекат за павиљон још није био завршен) за источно крило ове грађевине зграду А, награђен Октобарском, а по њеном довршењу и Седмојулском наградом за животно дело и осведочени стваралачки рад и резултате изузетне вредности 1964. године.

Изградило ГП „Напред“ (тада Војно грађевинско предузеће „Напред“).

2.5. **Значајне измене са датумима** 17

У бомбардовању авијације НАТО-а између 29. и 30. априла и поново између 7. и 8. маја 1999. године, у великој мери девастиране су зграде данашњег Генералштаба Војске Југославије. Једини познати документ, у којем је степен оштећења изражен у цифрама, јесте Приказ непокретности за зграду А, из 2003. године према којем је од укупно 12.653 м² тотално уништено 3.497 м², док је преостали део зграде од 9.156 м² претрпео мања или већа оштећења.

Почетком 21. века комплетно је замењен прозор на североисточној (унутрашњој) фасади завршног ризалита, односно IX спрата зграде А. Замена прозора није сасвим коректна, будући да је претходна браварија уступила место алуминијумском прозору превелике ширине рама и крила.

Током 2015. године је уклоњена урушена улазна партија објекта Б.

2.6. **Данашња намена** 18

Данас се користи део објекта Б (улаз из правца Бирчанинове улице), док су објекат А и део објекта Б према Немањиној улици и даље у рушевинама.

2.7. **Постојеће стање** 19

Објекат А и део објекта Б је у рушевинама, напуштен. Кула (улаз из Бирчанинове 5) и део тракта објекта Б (паралелно са улицом Кнеза Милоша) и данас користи Министарство одбране Републике Србије.

3. **ОПИС**

3.1. **Општи опис** 20

Здање Генералштаба (1956-1965) чини ансамбл зграда: тзв. зграда А (пре бомбардовања 1999. године – Генералштаб војске Југославије) и зграда Б са кулом (пре бомбардовања 1999. године – Савезно министарство одбране). Зграда А налази се у Кнеза Милоша 35, на североисточној страни комплекса, а зграда Б у Кнеза Милоша 7, заједно са кулом. Још један интегрални део чини Баумгартенов пројекат, тачније називан Стари генералштаб, јер је та зграда изграђена пре Другог светског рата у Кнеза Милоша 33. Висок степен архитектонске интуитивности и просторне осећајности огледа се у сагледавању, решавању и постављању објекта на терену који је скучен на важној раскрсници чија вредност као новог центра стварања административног апарата српске државе постоји још од времена Милоша Обреновића. Комплекс карактеришу два степенасто завршена монументална тракта која се каскадно спуштају ка Немањиној улици, креирајући на тај начин урбани симбол градске капије. Трактови, којима се прилази кроз два доминантна портика, постављени су

паралелно Улици кнеза Милоша и повучени су са регулационе линије, чиме се наглашава њихова динамичка силуета и уврштава пејзажно решење у архитектонску композицију ансамбла. Мотив куле, постављене као визуелни акценат на завршетку једног тракта Б, такође, доминира целокупном силоуетом комплекса. Спољни естетски ефекат фасаде, осим експресивних каскадних форми, сачињава примена контрастних материјала: робустног, буњастог камена мркоцрвене боје са конвексном површином из Косјерића, на који су налегле беле, углачане мермерне плоче са острва Брача. Овим је извршено раздвајање носивих, тежих делова (који су тамнији-црвени) од ношених, истакнутих и лакших (који су светлији-бели). Носиви делови обложени буњастим црвеним каменим плочама са континуалним вертикалним фугама познати су елементи на Добровићевим вилама на дубровачкој обали. Из тог стеченог искуства дубровачког периода архитекта у случају Генералштаба уврштава ту камену оплату тако да сачињава његову целокупну визуелну репрезентативност и естетичку фаворизацију. Генералштаб, својом динамиком архитектонске композиције и допадљивом естетизацијом мреже квадрера буњастог црвеног камена изражава модерни симбол Југословенске народне армије.

3.2. Конструкција

21

Армиранобетонска, класична, ливена на лицу места. Конструкција Генералштаба је бетонски растер стубова у којем је главна димензија распона 7 метара важна не само као статички, већ много више као податак за модуларну координацију фасада, тачније због пластичне изузетне разуђености изгледа фасада. Конструктивну вредност сачињавају три материјала доминантна на спољашњости зграде. Пре свега, црвени кречњак корал из каменолома код Косјерића, у Србији. Камен је уграђиван у три основне вокације: као квадратне коцке висине 24 цм, а блиских и различитих ширина, дебљине 8-10 цм (мисли се на минималну и максималну димензију у попречном профилу буње); као многоугаони буњаста киклопс - комади просечне величине 30-35 цм, коришћени у зидовима нивоа приземља и на павиљонима; као елеменат вештачког камена за дворишне и ређе за уличне фасаде. Постоји и четврто појављивање, а то су танке црвене траке, пре би се рекло нити попут оних у вертикалним ребрима фасаде куле. Све површине у коралу, заједно са френестрацијама, сачињавају црвени зид Генералштаба. Тај камен је изванредну нијансу добија при летњим заласцима Сунца. Други камен, бели мермер, јесте весеље са Брача у Далмацији, који је изврсно упарен с првим, али и с великим површинама стаклене структуре са алуминијумском браваријом. Сви такви делови спољашњости, чине бели зид Генералштаба. Тамнији камен Генералштаба у расподели улога композиције визуелне статике има носећу улогу, спуштен до тла, док бели брачки камен лебди по конзолама. Углављеност белог у црвени зид у поводу фуга (на фугу) црвеног зида посебно је занимљива. И систем конзола изразито краси зидно платно. Црвени зид је место понирања свих сила које надолaze из конзулних испуста, по свим спратовима и по свим правцима. Колористичка умноженост и упареност снажнијих тамних и ваздушастих светлих партија дефинише јасну „узглобљеност“ оног носећег и ношеног.

3.3. Контекст

22

На месту Добровићевих зграда пре 1941. године налазили су се Министарство војно, на месту данашње зграде А и Војна академија на месту зграде Б. Обе зграде су тешко страдале у бомбардовањима у Другом светском рату. Преко пута Добровићевих зграда, на другој страни Улице кнеза Милоша, налазе се здања Владе Републике Србије и Савезног Министарства иностраних послова. У сва четири блока у угловима раскрснице током последња два и по века подизани су тада нови делови Београда, најпре након аустријско-турских ратова 1720-их година, потом почевши од 1840-их година млада српска држава на том месту континуално лоцира своје главне управне зграде. Сложени задатак уклапања

модернистичких објеката у блиско архитектонско суседство еклектичких здања, као и питање обликовање комплекса распореног живом и широком саобраћајницом, решава јединственим успостављањем просторне радње и образовањем нове ликовне средине.

4. ВРЕДНОВАЊЕ

4.1. Техничка вредност

23

Конкурсни рад за зграде Државног секретаријата за послове народне одбране представља по свом техничком значају урбанистичко-архитектонски задатак од велике важности за Београд, уколико је реч о његовом историјском делу на десној обали Саве. Урбанистички и архитектонски обзири допуњују се како у погледу дводимензионалног уређења датог градског пространства тако и у погледу издавања пластичних облика предвиђених објеката, слободних површина између њих и самог тла. Објекат у техничком смислу не представља иновацију, већ квалитетно примењује постојећа техничка и технолошка решења.

4.2. Друштвена вредност

24

Добровићева архитектонска концепција Генералштаба и Министарства одбране заузима посебно место у српској и југословенској архитектури. Физичком величином и урбанистичком диспозицијом, заједно са посебном наменом објеката о којима је реч, намеће се као ракршће у свету архитектонских идеја. Архитектуру Генералштаба одликује јединствена естетика заснована управо на архитектином изузетном нивоу разумевања теоријске и логичке основе, затим културних, климатских, социо-историјских и географских услова. Добровићев инстинкт за архитектонску одмереност, ред и меру, чини Генералштаб естетски допадљивим и погодним спомеником за контекст окружења у ком се налази. Смела реализација динамичке игре архитектонских елемената, филозофска концепција обликовности простора и изузетна конструктивна домишљатост, представљају главне карактеристике које чине ово дело сасвим компетентним културним спомеником достојног друштвеног залагања и ангажовања у сфери културног меморисања и баштинског очувања. Генералштаб као споменик културе, својом материјом, својим обликом и својим значењем представља вредност која у себи integriше спомен, сведочење, и значај српске архитектонске историје. Од почетка свог настанка комплекс је преузео на себе функцију сведока времена и сведока трајања српске и југословенске културне средине. Комплекс ће остати забележен као један од најснажнијих визуелних мотива у колективној меморији града.

4.3. Културна и естетска вредност

25

Својим језиком архитектуре и урбанистичком диспозицијом ансамбл архитекте Николе Добровића обухвата читав низ тема из архитектонске теорије и композиције. Теоријске импликације настанка Генералштаба имају широк репертоар филозофских идеја динамичких схема, покренутости простора и просторних сила које чине основ Добровићеве садржајне симболичке естетике. Спољни естетски изглед комплекса одликује јединствен репертоар динамичних елемената у духу позног модернизма: коси вертикални зид од буњастог камена, изразита хоризонталност прозора и парапета, прозорске траке које су као континуална површина без појединачних рамова, еркер у буњи над улазом, са заставама на крову и парапетним тракама које на горњим етажама све више постају еркери. Вишезначност архитектонске естетике, изванредне функције, просторне динамичности, суперпонираности композиције, јединствености спољашње текстуре камене оплате чини јединствени идиом архитектуре

комплекса. Добровић је теоријом динамичких схема којом је обогатио теоретску основу активизма, као и теоријом покренутости простора коју је изложио у свом есеју, изградио своја вишезначна схватања архитектуре која су се супротставила крутој, статичкој и сувопарној академској архитектури. Архитектура идеолошки обојена широким репертоаром филозофских ставова и идеја, чије порекло проналази у Бергсоновој филозофији, добија нову димензију; димензију времена-простора, кретања-трајања, тренутног-бесконачног. Визуелну материјализацију комплекса Генералштаба треба схватити као живу кинематографску структуру. Динамички обликовни волумени комплекса стварају посебну врсту кинематографске ситуације. Покренутошћу структуре и облика, пуних и празних пластичних елемената постиже се органски сачињена целина, као и непрекидна веза између њих попут филмске траке, при чему архитекта постиже континуирани архитектонски динамизам. Управо се таква игра динамичких волумена архитектонског здања распростире у свим правцима, и у свести примаоца чини основу временског одвијања различитих пластичних призора, што алудира на филм покренутог простора. Добровић сматра да архитектура снаге и полета у виду изражене просторне енергије најбоље одговара намени зграде као што је Државни секретаријат за послове народне одбране. Иако по много чему представља парадигму модернистичког приступа, овај ансамбл садржи у себи и класицистичке архитектонске и урбанистичке поставке. Кроз њега се најпре отварају питања везана за поље јавне архитектуре, њену знаковитост и симболичност.

4.4 Историјска вредност

У идејно-естетичком значају архитектуре комплекса неминовно се преплићу друштвени, политички, социјални, културни и историјски токови. Архитектура и историјска вредност зграде Генералштаба идентификују се са идеологијом и политиком СФРЈ. Данашњи функционални потенцијал комплекса огледа се искључиво у оквиру симболичног карактера – као спомен-обележје српског историјског страдања у НАТО бомбардовању, који је у свом садашњем разорном стању и носталгији некадашње маестралне архитектонске величине постао егзистенцијално потиснут као јединствени архитектонски идиом позног модернизма, лишен првобитне естетске, функционалне и симболичке вредности. У свом естетском авангардном зениту шездесетих година XX века, био је неразумљив српском народу, а уједно и непрепознатљив као модерно архитектонско ремек-дело паралелно остварењима светске европске архитектуре. Генералштаб је до 1999. године и појаве исцрпне монографије некритички сматран примером патриотског наратива, на штету апстрактних ликовних конотација. Комплекс засигурно представља једино реализовано решење истакнутог представника југословенског и европског модернизма Николе Добровића у Београду. Ово је уједно један од његових последњих и најсложенијих радова којима је отворио нове могућности ишчитавања архитектуре друге половине 20. века. Комплекс треба посматрати као историјски документ једног времена, спомен-обележје српске и југословенске историје, материјализован вид културне меморије, визуелно оличење врховног штаба војске и уједно као ремек-дело југословенске и српске модерне архитектуре од непроцењивог значаја.

26

4.5. Генерална оцена

Споменик културе је једино и најкомплексније остварење уваженог модернисте Николе Добровића. Од почетка свог настанка ово здање представља јединствену просторно-функционалну целину, изузетну целовитост у погледу урбанистичког решења, као и парадигму вредновања естетског, историјског и документарног простора амбијенталне урбане средине Београда. Један од ретких изведених и заокружених архитектонских дела који су остварили квалитет оствареног

27

комплетираног урбанистичког простора у Београду. Као урбанистички мотив Великог Београда, чија се симболика уклапа у симболику изградње Новог Београда, овај простор великих ликовно-амбијенталних потенцијала, специфичне типологије, карактера и дизајна, представља упоришну тачку континуитета и интегритета Београда. Постављен на једну од најмаркантнијих раскрсница, комплекс је постао једна од најеминентнијих урбаних слика Београда. Заузима посебно место у српској и широј југословенској архитектури, како својим експресивним формама и филозофским концепцијама, тако и импресивношћу архитектуре и снагом целокупног ансамбла. Комплекс представља на изванредан начин прву озбиљну постмодернистичку ситуацију у српској архитектури из друге половине педесетих и с почетка шездесетих година XX века.

5. ДОКУМЕНТАЦИЈА

5.1. Главне референце

28

1. Техничка документација, Завод за заштиту споменика културе Града Београда.
2. Бабић, Љиљана: Архитект Никола Добровић 12. ИИ 1897. – 11. И 1967. Архитектура урбанизам 43, Београд, 1967, стр. 22-32.
3. Кулић, Владимир: Архитектура и политика читања: случај Генералштаба у Београду - Простор у кретању. (<http://www.republika.co.rs/476-477/21.html>, приступљено 25.12.2015.)
4. Матејић, Марко: Прилог проучавању зграде Генералштаба архитекте Николе Добровића: концепт и искуство простора. Наслеђе ХИИИ, Завод за заштиту споменика културе Београда, Београд 2012, стр. 167-183 (<http://beogradskonasleđe.rs/wp-content/uploads/2012/11/11-марко-матејић.пдф>, приступљено 25.12.2015.)
5. Ковачевић, Бојан: Архитектура зграде Генералштаба, монографска студија дела Николе Добровића. Новинско-информативни центар Војска, Београд 2001.
6. Богуновић, Слободан: Теорија покренутости простора као философски основ зграде Генералштаба Војске Југославије у Београду. Годишњак града Београда 7-8, Београд 2000, 253-262.
7. Богуновић, Слободан: Архитектонска енциклопедија Београда XIX и XX века: архитектура, архитекти, појмови. Београдска књига 1, Београд, 2005, стр. 761-768.
8. Галић, Данко (ур.): АРХИТЕКТИ - чланови Југославенске академије знаности и умјетности. Штампарија Драгутина Албрехта, Загреб 1991, стр. 62-67.
9. Добровић, Никола: Покренутост простора-Бергсонове динамичке схеме - нова ликовна средина. Човјек и Простор 100, Загреб 1960, стр. 10-11.
10. Благојевић, Љиљана: Итинерери: модерна и Медитеран : траговима архитектата Николе Добровића и Милана Злоковића. Службени гласник; Универзитет, Архитектонски факултет Београд 2015.
11. Митровић, Михајло: Новија архитектура Београда. Југославија Београд: БИГЗ, Београд 1975.
12. Мароевић, Иво: Споменик културе као документ. Погледи: часопис за друштвена питања, Год.18 3/4, Загреб 1988, 783-791.
13. Несторовић, Богдан: Високошколска настава архитектуре у Србији: 1846-1971. Архитектонски факултет: Министарство за науку и технологију Србије: Плато, Београд 1996.
14. М. Р. Перовић, С. Крунић: НИКОЛА ДОБРОВИЋ: есеји, пројекти, критике, избор и уводни текстови. Архитектонски факултет: Музеј науке и технике, Музеј архитектуре, Београд 1998.
15. Вукотић Лазар, Марта: Београдско раздобље архитекте Николе Добровића: (1945-1967). Плато, Београд 2012.

16. Вукотић Лазар, Марта: Улога архитекте Николе Добровића на имплементацији савремених урбанистичких и архитектонских теорија и поетика у институционално планирање урбаног развоја Београда: Прилог сагледавању и тумачењу „Добровићевог Генералштаба“ у контексту визије „Великог Београда“. Гласник Етнографског института САНУ 63 (2), Београд 2015.

5.2. **Визуелни материјал у прилогу**

29

1. AutoCAD цртежи према фотокопијама оригиналне техничке документације, које се налазе у документацији Завода за заштиту споменика културе града Београда (израдио: Марко Матејић, студент Докторских академских студија на АФУБ).

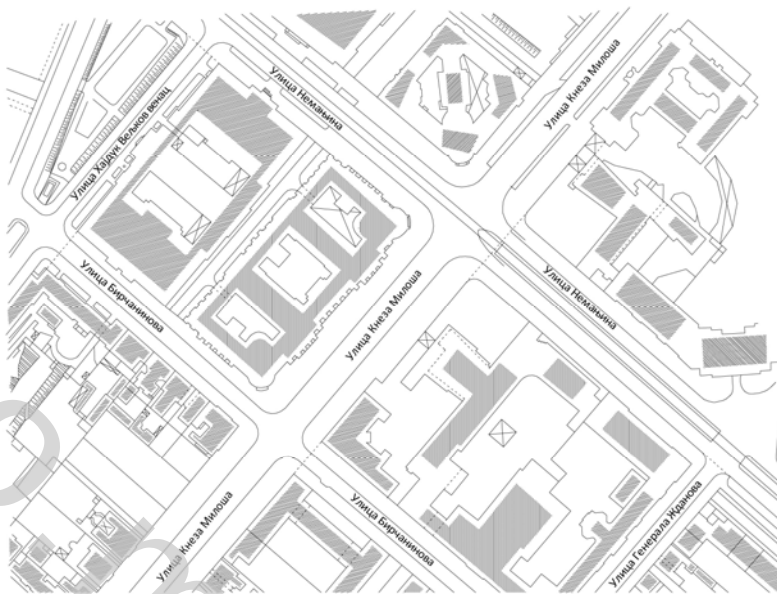
- 1) Ситуација комплекса, угао Немањине и Кнеза Милоша;
 - 2) Ситуација, цртеж аутора текста према техничкој документацији за зграду Б, оригинални цртеж у размери 1:500;
 - 3) Основа приземља зграде А, цртеж аутора текста према техничкој документацији за зграду А из септембра 1955. године, оригинални цртеж у размери 1:100;
 - 4) Изглед према згради Генералштаба ЈНА, цртеж аутора текста према техничкој документацији за зграду А из септембра 1955. године, оригинални цртеж у размери 1:100;
 - 5) Пресек I-II зграде А, цртеж аутора текста према техничкој документацији за зграду А из септембра 1955. године, оригинални цртеж у размери 1:100;
 - 6) Пресеци VI-VI, VII-VII, VIII-VIII, цртеж аутора текста према техничкој документацији за зграду А из септембра 1955. године, оригинални цртежи у размери 1:100;
2. Ситуација и фотографије, *Arhitektura urbanizam* 43 (стр. 28-29).
3. Фотографија објекта, у Штраус, Иван: *Arhitektura Jugoslavije 1945 – 1990*. Sarajevo Green Design, Sarajevo, 2013, стр. 59.
4. Фотографије објекта након уклањања делова зграде А и Б, јун 2016. (аутор: Јована Миловановић)

5.3. **Подносилац извештаја/датум**

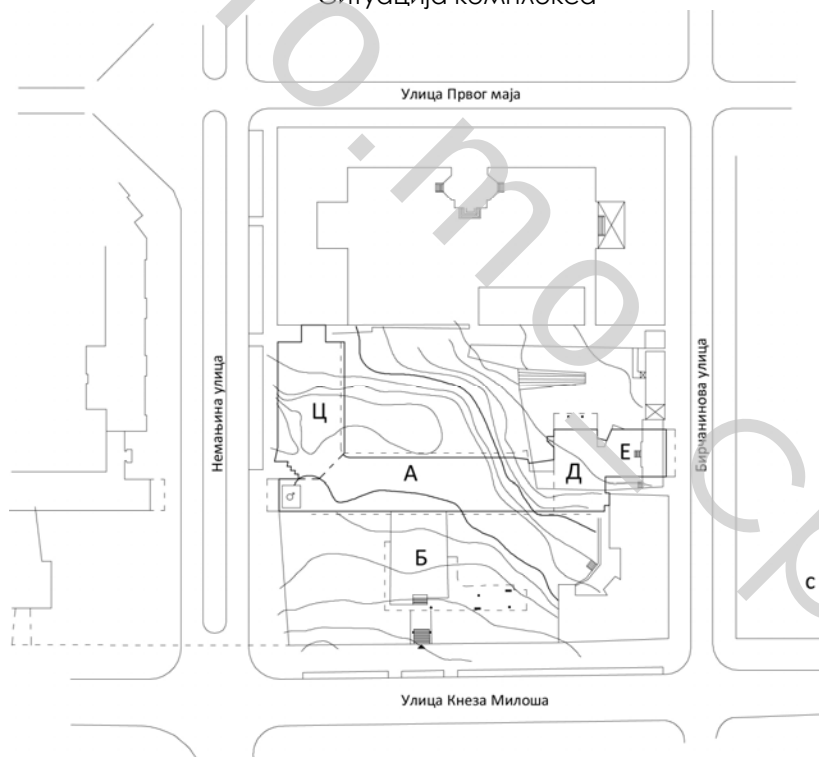
30

Др Тања Дамљановић Конли, д.и.а., фебруар 2013.
Јелица Јовановић, д.и.а., децембар 2015.
Реа Терзин, студ. ист. ум., фебруар 2018.

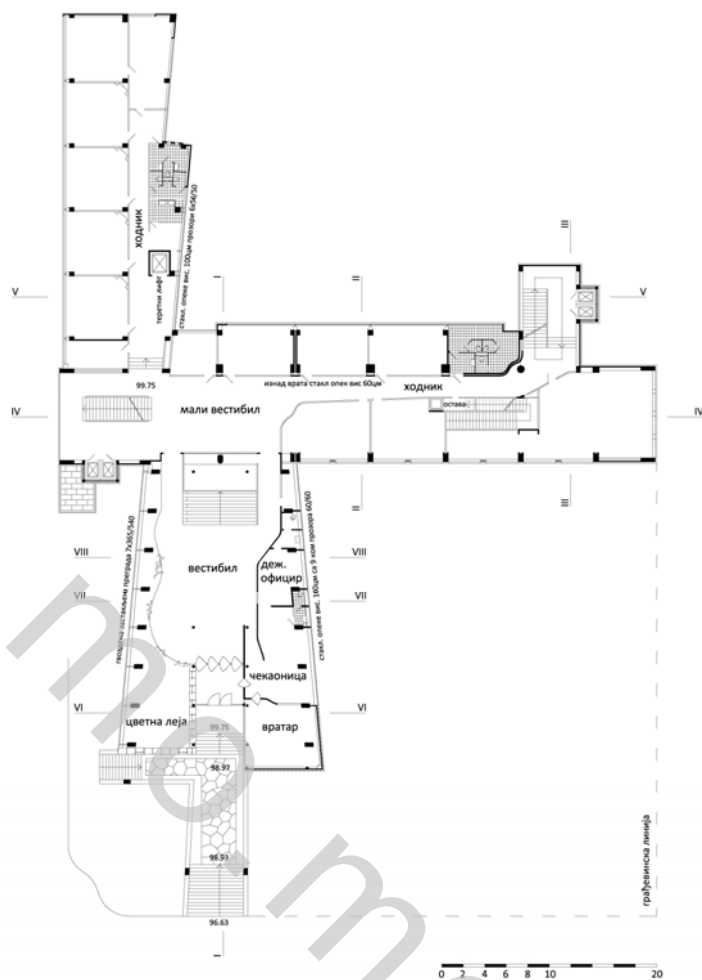
Прилог 1: AutoCAD цртежи према фотокопијама оригиналне техничке документације

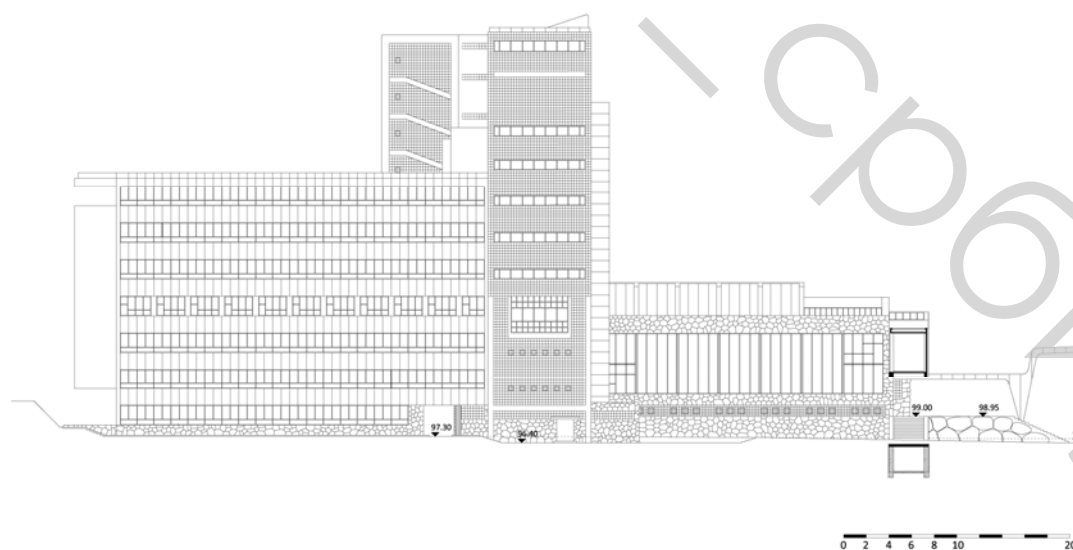
Ситуација комплекса

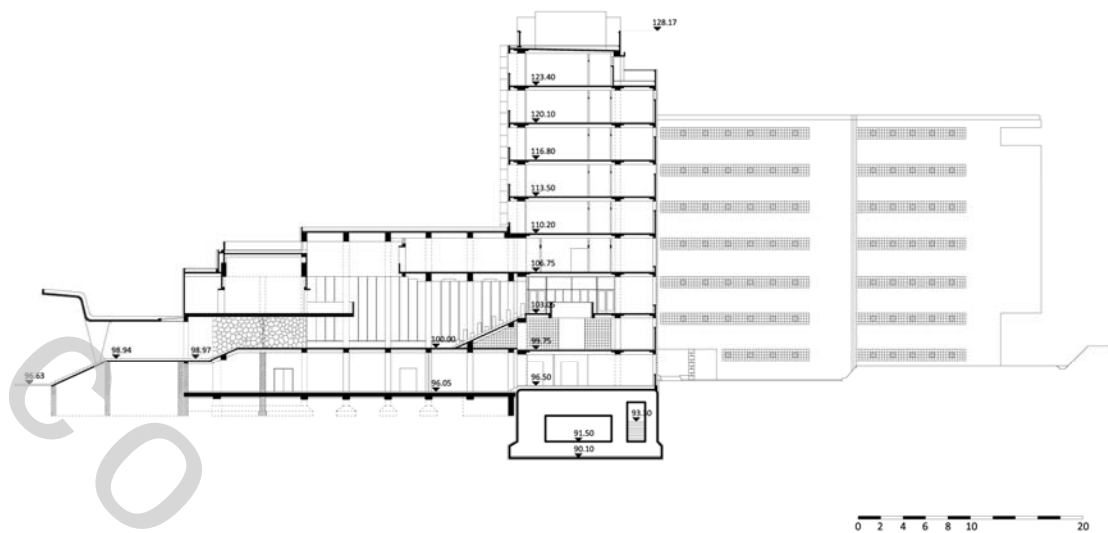
Ситуација: објект Б

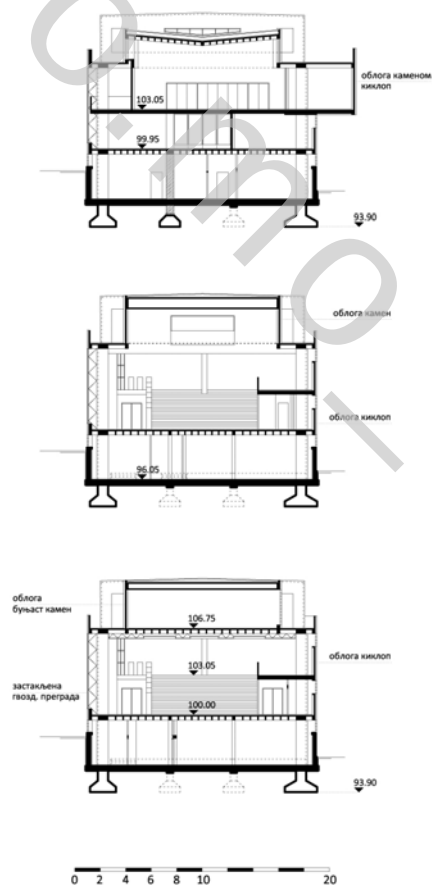
Основа објекат А, Пресеци VI-VI, VII-VII, VIII-VIII, цртеж према техничкој документацији за зграду А из септембра 1955.

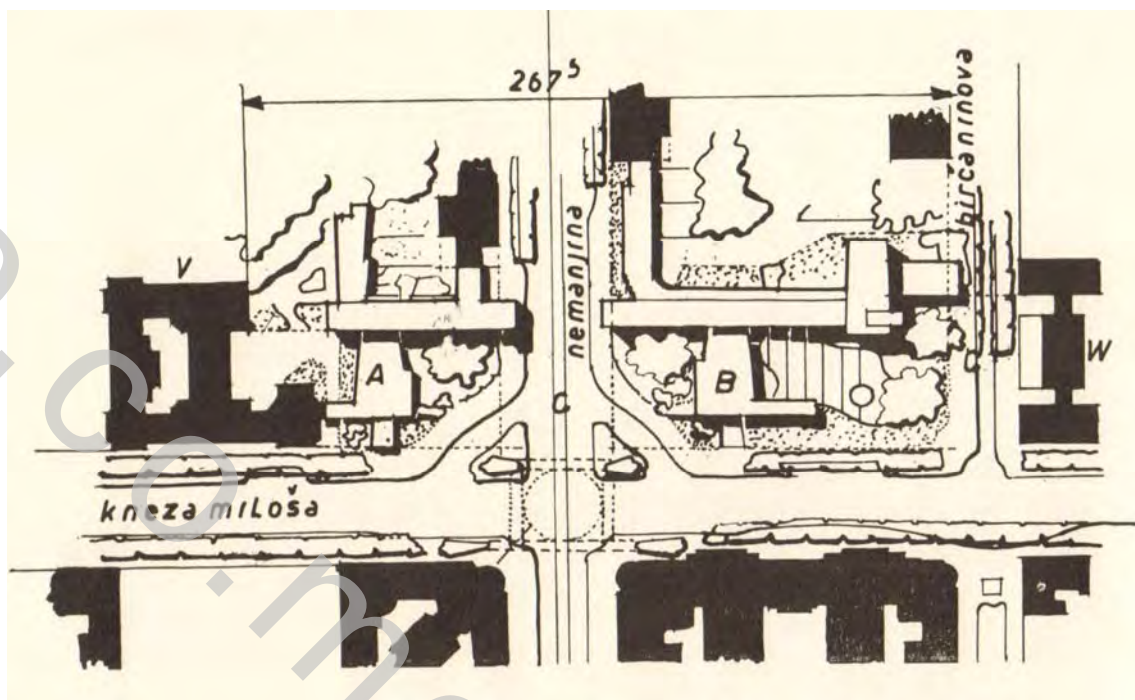
Изглед објекат А

Пресек I-II зграде А Пресеци VI-VI, VII-VII, VIII-VIII, цртеж према техничкој документацији за зграду А из септембра 1955.

Пресеци VI-VI, VII-VII, VIII-VIII, цртеж према техничкој документацији за зграду А из септембра 1955.

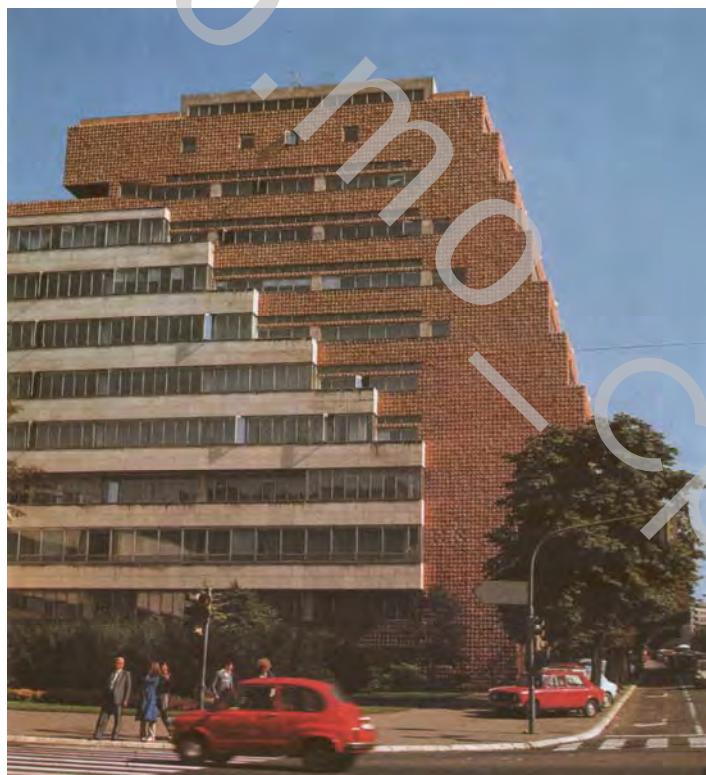
Основа комплекса, АУ 43, стр. 29

Објект Б у изградњи, АУ, стр. 29

Објект А, АУ, стр. 28

Фотографија објекта А, Штраус, стр. 59

Фотографија комплекса из Немањине, Јована Миловановић, јун 2016.

Фотографија објекта А, Јована Миловановић, јун 2016.

Фотографија објекта Б, Јована Миловановић, јун 2016.

Детаљ консолидованог зидног платна и еркера према суседном објекту у Немањиној 15, Јована Миловановић, јун 2016.

Фотографија куле, објекат Б, Јована Миловановић, јун 2016.